

Малахов М. А., ад'юнкт кафедри військової педагогіки та психології Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

РОБОТА КЕРІВНИКІВ ЧАСТИН ТА ПІДРОЗДІЛІВ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ ДО ОСОБЛИВИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

В роботі розглянути актуальні питання роботи керівників частин та підрозділів по оптимізації соціально-психологічної адаптації військовослужбовців за контрактом до особливих умов діяльності. При цьому автор виходить з того, що багатоплановий військово-педагогічний процес складається з взаємозв'язаних і нерозривних складових, якими виступають навчання, виховання, освіта, розвиток (розумове і фізичне) і психологічна підготовка.

Ключові слова: оптимізація, соціально-психологічна адаптація, військовослужбовець за контрактом, особливі умови діяльності.

В работе рассмотрены актуальные вопросы работы руководителей частей и подразделов по оптимизации социально-психологической адаптации военнослужащих по контракту к особым условиям деятельности. При этом автор исходит из того, что многоплановый военно-педагогический процесс состоит из взаимосвязанных и неразрывных составляющих, которыми выступают обучение, воспитание, образование, развитие (умственное и физическое) и психологическая подготовка.

Ключевые слова: оптимизация, социально-психологическая адаптация, военнослужащий по контракту, особые условия деятельности.

In article actual questions of work of heads of units on optimisation of socially-psychological adaptation of military men under the contract to special conditions of activity are considered. Thus the author recognises, that multiplane military-pedagogical process consists of the interconnected and indissoluble components as which act training, education, formation, development (intellectual and physical) and psychological preparation.

Key words: optimisation, socially-psychological adaptation, military men under the contract, special conditions of activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність забезпечення бойової готовності і боєздатності Збройних Сил України до захисту суверенітету і територіальної незалежності потребують постійного удосконалення якості і ефективності бойової підготовки особового складу української армії. Багатоплановий військово-педагогічний процес складається з взаємопов'язаних і нерозривних складових, якими виступають навчання, виховання, освіта, розвиток (розумовий та фізичний) та психологічна підготовка.

У Законі України „Про оборону України” зазначається, що „обороздатність держави – здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації”.

Саме задля реалізації заходів психологічного супроводу діяльності військ у Збройних Силах України в складі Головного

управління з гуманітарних питань і соціального захисту ГШ створено Психологічну службу. У військах (силах) створені і функціонують у складі органів з гуманітарних питань відділення, відділи і управління, обов'язками яких є психологічний супровід діяльності військ [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні існують суттєві недоліки в організації роботи військового психолога, а саме:

- командування військових частин у більшості не в змозі організувати системну роботу військових психологів та заходи психологічної підготовки у загальній системі бойової підготовки військ;

- основним завданням психолога більшість командирів вважають лише проведення психологічного тестування особового складу молодого поповнення, військовослужбовців, які залучаються до несення вартової служби, та ситуативну роботу в конфліктних сім'ях військовослужбовців у якості звичайного вихователя;

- рекомендації психолога у більшості

Питання психології

залишаються усього лише рекомендаціями і не є обов'язковими для урахування або виконання. Яскравим прикладом є неврахування у більшості випадків результатів психологічного відбору і рекомендацій психологів щодо відбору особового складу – як військовослужбовців за контрактом, так і офіцерів – для виконання поставлених службово-бойових завдань.

- рекомендації військового психолога у більшості жодним чином не впливають на рішення командирів та атестаційних комісій щодо направлення офіцера на навчання, висування на вищу посаду;

- значна частина військових керівників, як і раніше, дивляться на офіцерів органів з гуманітарних питань як на „замполітів”, не бачать різниці між діяльністю військового психолога, соціолога, політолога тощо;

- організаційна структура органів з гуманітарних питань, як і раніше, віддзеркалює класичну радянську і пострадянську виховну структуру, має потребу у оптимізації і подальшому вдосконаленні;

- питання, пов'язані з психікою людини у погонах, фінансуються за остаточним принципом. Не вистачає літератури, психологічних і психофізіологічних методик і апаратури, немає як такої системи реабілітаційної роботи. Як і раніше, для значної частини керівництва головне – стан техніки і озброєння, а психологічні і соціальні проблеми людини у погонах до сих пір не стали пріоритетом діяльності багатьох військових керівників [2-3].

Безперечно, що визначені проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців-контрактників до діяльності в особливих умовах вимагають від особового складу військових підрозділів:

- специфічної підготовки відповідного рівня (політичної, правової, мовної, психологічної тощо) для ефективності виконання поставлених завдань;

- готовності до виконання не властивих для військовослужбовців функцій, що обумовлені мандатом ООН;

- психологічної готовності до виникнення нештатних ситуацій і непередбачених обставин під час виконання своїх обов'язків, які вимагатимуть неадекватних дій від усього особового складу військовослужбовців-контрактників;

- спроможності приймати рішення і діяти в рамках, військових статутів ЗСУ та визначеним мандатом ООН;

- відповідного рівня оперативної і технічної підготовки, який передбачав би оволодіння штабними процедурами, технікою і, можливо, зброєю інших держав.

Одним з перспективних шляхів подолання негативних проявів психіки військовослужбовців-контрактників і забезпечення їх успішної соціально-психологічної адаптації до розглянутих умов є обґрунтування та впровадження у практику психологічного супроводу діяльності військовослужбовців-контрактників, під яким розуміється комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення у особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання в будь-яких умовах обстановки [4-10].

Мета статті – висвітлити основні напрямки роботи керівників частин та підрозділів щодо оптимізації соціально-психологічної адаптації військовослужбовців за контрактом до особливих умов діяльності.

Виклад основного матеріалу. Метою психологічного супроводу діяльності військовослужбовців-контрактників є:

- досягнення високої бойової активності особового складу;

- допомога військовослужбовцям у перенесенні високих нервово-психічних навантажень;

- формування вміння зберігати боєздатність в умовах дії особливих психотравмуючих факторів.

При цьому мають вирішуватись такі задачі:

- формування психологічної готовності військовослужбовців до організованого виконання поставлених завдань;

- прогнозування й оцінка психічних станів військовослужбовців-контрактників та відпрацювання рекомендацій командуванню щодо оптимізації управління соціально-психологічними процесами у військових частинах;

- підтримка психологічної стійкості військовослужбовців до впливу психотравмуючих факторів та профілактика психічних травм серед особового складу;

Питання психології

- надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які її потребують;
- проведення заходів психологічної підготовки з військовослужбовцями з моделюванням можливих ситуацій;
- психологічна протидія противнику в ході проведення бойових дій, навчань.

Ці задачі психологічного супроводу описані в літературі [11-14 та ін.], пройшли широку апробацію і застосовуються у військовій сфері. Їх ефективність визначається успіхами військовослужбовців-контрактників безпосередньо при виконанні бойових завдань. Їх позитивний вплив на поліпшення адаптації військовослужбовців-контрактників до особливих умов є беззаперечним. Також привертають увагу дослідження спеціалістів, які розглядають психологічний супровід як спосіб діяльності, що передбачає два взаємопов'язаних компоненти: психологічне проектування і психологічну корекцію [15]. На нашу думку впровадження цього досвіду дозволить значною мірою покращити процес адаптації військовослужбовців-контрактників до діяльності в особливих умовах.

Проектування полягає в прогнозуванні психологічного змісту ситуацій майбутньої діяльності, які забезпечують оптимальне вирішення бойових задач. Іншими словами, психологічне проектування передбачає виявлення всієї сукупності факторів, які будуть в тій чи іншій мірі визначати установки, мотиви, психічні стани, бойову активність військовослужбовців в майбутню діяльність і побудову адекватних їй психодіагностичних, психо-профілактичних і психокорекційних програм роботи з людьми.

Корекція, як компонент психологічного супроводу соціально-психологічної адаптації військовослужбовців-контрактників до особливих умов діяльності, передбачає виявлення, оцінку і зміни психологічних умов діяльності, яка вже здійснюється. При цьому розуміється, що у командування, психологів є в наявності модель оптимальних психологічних умов для конкретної діяльності. Виявивши відхилення в поведінці чи психічній діяльності особового складу, органи управління здійснюють їх корекцію. Такий підхід дозволяє в сучасних умовах залучати до психологічного супроводу широкий загал спеціалістів (психологів, психофізіологів,

психіатрів), а також фахівців, які прийшли підготовку і допущені до виконання обов'язків за фахом.

Психологічна корекція здійснюється за двома напрямками:

- оптимізація зовнішніх умов діяльності (попередження, нейтралізація і ліквідація наслідків психологічних операцій противника, оптимізація середовища життєдіяльності, раціоналізація режиму діяльності);

- психологічна допомога військовослужбовцям в подоланні психотравмуючих факторів при виконанні службово-бойових завдань.

Виходячи з цього, загальна схема психологічного супроводу адаптації військовослужбовців-контрактників до особливих умов діяльності включає:

- прогнозування психологічного змісту умов діяльності, вивчення її вимог до психологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних якостей військовослужбовців;

- психологічний відбір військовослужбовців на конкретну військову діяльність;

- розподіл особового складу підрозділів (екіпажів, розрахунків, бойових постів) з урахуванням їх психологічної сумісності, рівня боєздатності, професійної підготовленості;

- психологічну підготовку особового складу до діяльності в конкретних умовах;

- психологічну допомогу та психореабілітацію військовослужбовцям-контрактникам в подоланні психотравмуючих факторів військової служби [16-17];

Цікавим, на наш погляд, є досвід надання психологічної допомоги військовослужбовцям-контрактникам, які вступили до лав ЗСУ. Він передбачає психологічну підтримку і психологічну реабілітацію.

Психологічна підтримка спрямовується на актуалізацію існуючих і створення додаткових психологічних ресурсів, які забезпечують активні дії військовослужбовців-контрактників в особливих умовах. Психологічна підтримка проводиться в профілактичних цілях, з метою попередження розвитку негативних психологічних явищ з всіма військовослужбовцями, а в якості засобу

Питання психології

психологічної корекції застосовується по відношенню до осіб, які мають симптоми непатологічних і патологічних психогенних реакцій.

Основними способами психологічної підтримки є: комунікативні, організаційні, медикаментозні, аутогенні, стимулюючі, психофізіологічні (гіпноз, самоаналіз, самокорекція), активізуючі (заняття з бойової підготовки) та психотерапевтичні (відправлення на реабілітацію) заходи.

Психологічна реабілітація військовослужбовців передбачає повернення особовому складу фізичного і психічного здоров'я. Вона викликана необхідністю своєчасного зниження або попередження змореності солдат і офіцерів, яка суб'єктивно сприймається особистістю як утома. Є відчуття слабкості, безсилля, млявості, дискомфорту, які супроводжуються негативними реакціями, втратою інтересу і мотивацій військової служби.

Досвід своєчасної психологічної реабілітації на базі медичних установ військовослужбовців також сприятиме адаптації їх до умов життєдіяльності. Постійне цілеспрямоване та узгоджене проведення заходів психологічного супроводу командирами, штабами, заступниками командирів з гуманітарних питань, психологами, священнослужителями в підрозділах військовослужбовців-контрактників на етапах підготовки та в ході виконання ними службово-бойових завдань, значною мірою оптимізують адаптацію військовослужбовців-контрактників до умов виконання службових обов'язків.

Військовослужбовці які потребують посиленої уваги потрібно поділити на 5 груп, з ними необхідно проводити індивідуальну та психокорекційну роботу, щодо недопущення порушень військової дисципліни, збереження життя, здоров'я та соціально-психологічної адаптації до військової служби.

I група – військовослужбовці з групою IV НПС:

- проводити індивідуальні бесіди та результати заносити до зошита індивідуальних бесід – щотижнево КВ, ЗКРГП, КР;

- проводити спостереження ЗКРГП, та результати заносити до зошита індивідуальних бесід;

- закріпити за ними наряди тільки по роті;

- щомісячно представляти на бесіду до ЗКГП частини.

II група – військовослужбовці, які перенесли психічне травмування (суїциду рідних або самостійні спроби суїциду, суїцидальні думки та за результатами тесту на суїцид):

- проводити індивідуальні бесіди та результати заносити до зошита індивідуальних бесід – щотижнево КВ, ЗКРГП, КР;

- закріпити за військовослужбовцями офіцерів управління частини та проводити індивідуальні бесіди;

- заохочувати при старанні щомісячно, про невдачі офіційно не вказувати;

- при призначенні у наряд повинен бути під наглядом;

- притягувати до участі в культурно-масових заходах;

- ознайомлювати зі статтями кримінального кодексу України про самовільне залишення частини та членушкодження;

- щомісячно представляти на бесіду до ЗКГП частини.

III група – військовослужбовці, які схильні до вживання алкоголю та наркотичних речовин

- проводити індивідуальні бесіди та результати заносити до зошита індивідуальних бесід – щотижнево КВ, ЗКРГП, КР;

- ознайомлювати зі статтями кримінального кодексу України про заборону зберігання, вживання, розповсюдження наркотичних речовин;

- недопускати до несення добової служби поза розташуванням частини (гуртожиток);

- на ранкових оглядах щотижнево перевіряти стан форми одягу та наявність наркотичних речовин у кишнях;

- щомісячно представляти на огляд начальнику медичного пункту;

- щотижнево у лазні перевіряти та проводити телесний огляд.

IV група – військовослужбовці, які не адаптувались до військової служби та схильні до самовільного залишення частини

Питання психології

- проводити індивідуальні бесіди та результати заносити до зошита індивідуальних бесід – щотижнево КВ, ЗКРГП, КР;

- закріпити за військовослужбовцями курсантів для постійного спостереження;

- закріпити за ними наряди тільки по роті;

- щомісячно представляти на огляд начальнику медичного пункту;

- ознайомлювати зі статтями кримінального кодексу України про самовільне залишення частини;

- заохочувати при старанні та виконанні разових доручень;

- притягувати до участі в культурно-масових заходах;

- щомісячно представляти на бесіду до ЗКГП частини.

V група – військовослужбовці, які мають хвороби та на яких треба звертати увагу

- проводити індивідуальні бесіди та результати заносити до зошита індивідуальних бесід – щотижнево КВ, ЗКРГП, КР;

- раз на місяць водити на консультацію до начальника медичного пункту;

- ознайомлювати зі статтями кримінального кодексу України про ухилення від військової служби шляхом самоскалічення або іншим шляхом (симуляції);

- не допускати до несення добової служби поза розташуванням частини (гуртожиток);

- на ранкових оглядах медичним представникам запитувати про стан здоров'я;

- щотижнево у лазні перевіряти та проводити тілесний огляд.

Висновки. Таким чином, основними напрямками оптимізації соціально-психологічної адаптації військовослужбовців за контрактом до особливих умов діяльності у ЗСУ повинні бути:

- розробка і обґрунтування методик, заходів і засобів, прийомів психологічної підготовки особового складу. Психологічна підготовка повинна якщо не стати на один рівень, то хоча б наблизитися за важливістю до інших видів бойової підготовки і мати у цій системі своє визначене і стає місце;

- докорінний перегляд кадрової політики і організації навчання офіцерів-психологів тактичної і оперативно-тактичної ланки. Чисельність, штатна структура, фаховий рівень офіцерів-психологів повинен давати можливість вирішувати найскладніші завдання військової діяльності;

- атестування, призначення і просування офіцерів по службі, яке повинно здійснюватися з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей, психічного здоров'я і моральних якостей;

- внесення змін до штатів військових підрозділів, у плані збільшення кількості офіцерів – спеціалістів з реабілітації і психологічної допомоги, змінення штату і завдань психологічної реабілітації, посаду офіцера-психолога ввести у кожний батальйон (окрему роту);

- зосередження основних зусиль у роботі на методичному забезпеченні професійно-психологічного відбору (розробки експертного оцінювання професійно-важливих якостей, забезпечення тестовими програмами), підготовки і супроводу професійної діяльності військовослужбовців-контрактників.

Література

1. Щорічник “Біла книга 2009: оборонна політика України”/ Видавництво “Заповіт”, 2009. – С. 77-84.

2. Бусловский В.М. Привлечение граждан к прохождению военной службы по контракту: основные направления военно-информационной работы /В.М. Бусловский// Военная мысль. – 2004. – № 11. – С.2–8.

3. Проблеми комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями служби за контрактом: соціальний аспект аналізу / За ред. М.М. Шевченка: Монографія – К.: НАОУ, 2007. – 172 с.

4. Алещенко В.І. Імідж Збройних Сил України. Монографія /В.І.Алещенко. – К. МО, 2009. – 201 с.

5. Алещенко В.І. Теорія і практика психології військового управління. Навчальний посібник /В.І. Алещенко. – К.: МО, 2010. – 275 с.

Питання психології

6. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних сил України. Монографія /В.І. Алещенко. – Харків, 2008. – 238 с.
7. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення професійної діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
8. Стасюк В.В. Мета, зміст та завдання морально-психологічного забезпечення миротворчої діяльності ЗС України /В.В. Стасюк// Збірник наукових праць Національної академії ДПСУ. – Хмельницький, 2004. – № 26. – Ч 2. – С.72-79.
9. Стасюк В.В. Напрями психологічної допомоги військовослужбовцям у бойовому та постбойовому періодах /В.В. Стасюк// Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – К., 2003. – Вип.5. – С. 69-74.
10. Стасюк В.В., Криворучко П.П. Психологічна робота в бойових умовах /В.В. Стасюк, П.П. Криворучко// Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 27-35.
11. Осьодло В.І. Шляхи попередження та усунення негативних функціональних станів у процесі діяльності військових операторів /В.І.Осьодло// Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – 2000. – № 2 (15). – С. 46-54.
12. Матеюк О.А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності: Монографія /О.А.Матеюк. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2006. – 278 с.
13. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Монографія /Є.М. Потапчук. – Хмельницький: Національна академія ДПСУ, 2004. – 323 с.
14. Яковенко С.І., Яковенко Т.М. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників /С.І. Яковенко, Т.М.Яковенко// Методичні рекомендації – К.: КВГІ, 1997. – 44 с.
15. Сафин А.Д. Психологические основы акмеологического сопровождения управленческой деятельности военных кадров. – Монографія /А.Д. Сафин. - Хмельницький: вид-во АПВУ, 1997. – 352 с.
16. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: Монографія /О.В.Тімченко – Х.: Вид-во УВС МВС України, 2000. – 267 с.
17. Алещенко В.І., Хміляр О.Ф. Психологічна реабілітація військовослужбовців з постстресовими психічними розладами: Навчальний посібник /В.І. Алещенко, О.Ф. Хміляр. – Харків, ХУПС. – 2005. – 84 с.